

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИНЕ КАРАШТУУ
МАМЛЕКЕТТИК БАШКАРУУ АКАДЕМИЯСЫ**

**Б.Н. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ – РОССИЯЛЫК
СЛАВЯН УНИВЕРСИТЕТИ**

Д. 23.17.559 Диссертациялык кеңеши

*Кол жазма укугунда
УДК 323.26(575.2)*

Букуев Нурдин Медетбекович

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АЗЫРКЫ КЕЗДЕГИ
КООМДУК-САЯСИЙ ТУРМУШУНДАГЫ
САЯСИЙ НААРАЗЫЧЫЛЫК**

Адистик 23.00.02 – саясий институттар, процесстер жана технологиялар

Саясий илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек - 2018

Диссертациялык жумуш Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин дин таануу, маданият таануу жана саясат таануу кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчиси:

саясий илимдердин доктору, профессор
Мамбеталиева Гульмира Сулаймановна

Расмий оппоненттер:

саясий илимдердин доктору, проф. м.а.
Торогельдиева Бактыкан Макишевна

саясий илимдердин кандидаты, доцент
Нурматова Гулсайра Асановна

Жетектөөчү мекеме:

К. Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетинин саясий-укуктук дисциплиналар кафедрасы
дареги: Бишкек ш., 720044, Ч. Айтматов ат. пр., 27

Диссертация 2018-ж. 20-апрелинде саат 14:00 Д.23.17.559 Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу мамлекеттик башкаруу академиясынын жана Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россиялык славян университетинин алдындагы доктордук (кандидаттык) диссертацияларды коргоо боюнча Д.23.17.559 диссертациялык кеңешинин отурумунда корголот, дареги: 720040, Бишкек ш., Панфилов көч., 237, 304-ауд.

Диссертация менен Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу мамлекеттик башкаруу академиясынын илимий китепканасында таанышууга болот.

Авторефераттын таркатылган күнү “ ___ ” _____ 2018-ж.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы:

саясий илимдердин кандидаты, доцент

Абдыраманова Ч.Ш.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Кыргызстандагы азыркы кездеги саясий процесс ар кайсы карама каршылыктар менен мүнөздөлөт. 1990-жылдардагы демократиялык транзиттин жүрүшүндө болуп өткөн саясий, экономикалык өзгөрүүлөрдүн масштабына карабастан республика көптөгөн ата мекендик жана чет элдик сарасепчилер тарабынан алиге “өткөөл типтеги” өлкө жана коом катарында мүнөздөлүп келет. Мамлекеттин өзгөрүшү (трансформациясы) уланып жатат, бул салыштырмалуу белгилүү болбогон социалдык-экономикалык реформалардын бир катарын жүргүзүүнү болжойт. Ошону менен бирге көп учурда мындай өзгөрүүлөрдү кызыкдар болгон социалдык топтор тарабынан адекваттуу түшүнүү жана колдоо жок. Кыргызстандыктардын мамлекеттик институттардын көпчүлүгүнө ишенбөөсү көбүнчө алардын көбү коррупция тарабынан “иритилгенине” байланыштуу. Жыйынтыгында мезгил мезгили менен социалдык-саясий пикир келишпестиктер (конфликт) пайда болууда, алар, адатта, конструктивдүү чечим таппай, калктын латенттүү нааразычылыгынын чогулушун шарттайт. Көп жылдар бою коомчулук тарабынан жарандардын укуктук жоболорун дифференциациялоо өтө оор кабыл алынып келген. Ал, мисалга, бийлик кылган элитанын мүчөлөрү укуктук артыкчылыктарды өзүнө ыйгарып, өзүн мыйзамдуулукту сактоодон бошотуп алган учурларда же мамлекет тарабынан мыйзамда жазылган, калктын тигил же бул топторунун укуктары бузулган учурларда байкалган. Калктын мамлекет менен болгон өз ара мамилелериндеги пикир келишпестиктер көп учурда азыркы социалдык-саясий системанын адилеттүү социалдык-экономикалык жана укуктук теңчиликти камсыз кыла албаганы менен шартталган. Нааразычылык активдүүлүгү натыйжада өлкөнү 2005- жана 2010-жылдардагы оор кесепеттерге алып келген.

Бүгүнкү күндө мамлекет үчүн башкы нерсе болуп, өлкөдө жаңы саясий мейкиндикти калыптандырып, аткаруу бийлик органдарынын, жергиликтүү өзүн өзү башкаруунун, укук коргоо жана сот системаларынын маалыматтык ачыктыгы менен айкындыгын жайылтуунун фонунда коррупция менен күрөшүү маселелери боюнча жарандык коом менен тыгыз өз ара аракеттенүү аркылуу өлкөдөгү саясий бийликти бекемдөө саналат. Ошондуктан 2005- жана 2010-жылдардагы окуялардын кайталанышына жол бербөө үчүн азыркы учурда нааразычылык кыймылынын технологиялык спецификасын ар тараптан изилдөө актуалдуу болуп саналат.

Теманын маанилүүлүгүн дагы массалык саясий нааразычылык көрүнүшүнүн теориясы азырынча жетишээрлик иштелип чыкпаганы тастыктайт. Ата мекендик илимде нааразычылыктын, калктын активдүүлүгүн калыптандырган факторлорунун модели менен формаларын

аныктоого болгон ар түрдүү концептуалдык багыттар менен мамилелер болгонуна карабастан, дагы да болсо бир катар чечилбеген көйгөйлөр бар. Өтө олуттууларынын катарына төмөнкүлөр кирет: нааразычылык акциялардын айрым гана типтеринин изилденгени; тынчтык жол менен жана күчкө салып жасалган нааразычылык формалары ортосундагы айкын айырманын жоктугу; нааразычылык активдүүлүгүнүн ар кайсы типтеринин аралашуусу (митинг, забастовкалар ж.б. нааразычылык акциялары бир эле тартиптеги көрүнүш катарында каралат); көпчүлүк иштердин сүрөттөө мүнөзүндө болгону, адамдардын аракеттерине эмне түрткү болуп жатканын, анын себептери, мотивдери талданбаган. Бул феноменди талдоого арналган иштердин баарында анын кайсы бир айрым аспектилери менен мүнөздөрү гана каралган, ушунун баары тандалып алынган теманын актуалдуулугун тастыктайт.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар жана негизги илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы.

Бул изилдөө демилгелүү.

Изилдөөнүн максаты менен милдеттери. Изилдөөнүн максаты – саясий нааразычылыкты тереңирээк түшүнүп, коомдогу чыңалууну азайтуу үчүн мамлекеттик саясаттын стратегиясын түздөө үчүн, аны Кыргызстандын азыркы кездеги коомдук-саясий турмушундагы социалдык феномен катарында кароо жөнүндөгү теориялык жана практикалык жоболорун өнүктүрүү.

Жогоруда белгиленген максатка жетүү үчүн төмөндөгү изилдөөчүлүк милдеттер коюлган:

- Саясий нааразычылыктын негизги концепциялары менен теориялык мамилелерин жалпылоо;
  - Саясий нааразычылыктын негизги технологияларын изилдөө;
  - Саясий нааразычылыктын активдүүлүгүнө геосаясий факторлордун тийгизген таасири жөнүндөгү баштапкы илимий жоболорду иштеп чыгуу;
  - Кыргызстандагы саясий нааразычылыктын спецификасын ачып көрсөтүү, анын негизги булактары менен себептерин аныктоо;
  - Кыргызстандын саясий оппозициясынын нааразычылык кагылышындагы орду менен ролун аныктоо;
- Өнүгүүнүн негизги маселелери менен келечегин (перспективаларын) ачып көрсөтүү;
- Теманын чегинде коомдук аң сезимди кризистик мезгилде манипуляциялык таасирлерден коргоо механизмдерин изилдөө;
  - Жарандык активдүүлүктүн маселелерин жана анын коомдук саясий модернизациясына тийгизген таасирин изилдөө;

- Жаштардын нааразычылык активдүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрүн ачуу; кыргыз жаштарын саясий социалдаштырууну өркүндөтүү боюнча илимий негизделген сунуштарды иштеп чыгуу.

Илимий жаңылыгы. Диссертациянын илимий жаңылыгы – бул ата мекендик илимде алгачкы изилдөө, анда монографиялык деңгээлде төмөндөгүлөр аткарылган:

1) Кыргызстандагы саясий нааразычылыктардын теориялык мыйзамченемдүүлүктөрү иштелип чыккан;

2) “саясий нааразычылыктын” тактоочу дефинициясы сунушталган, ошондой эле анын нааразычылык активдүүлүгү менен жүрүм-турумунун формаларынын типологиясы иштелип чыккан;

3) Саясий күрөштөгү нааразычылыктын радикалдуу формаларын пайдалануу технологияларын практикалык түрдө колдонулушу Кыргызстандагы 2005- жана 2010-жылдардагы окуялардын көп сандаган мисалында каралган;

4) Нааразычылык иденттүүлүгү кыргызстандыктардын саясий иденттүүлүгүнүн курамынын бир бөлүгү катарында каралган; нааразычылык иденттүүлүгүнүн тагаал реалдуу феномен жана саясий конструкт катарындагы себептик факторлору менен өзгөчөлүктөрү ачылган;

5) Нааразычылык кыймылы менен саясий оппозициянын маңызы жана өз ара байланышы талданган; анын негизги көйгөйлөрү ачылып көрсөтүлгөн;

6) Деструктивдүү нааразычылык активдүүлүктү аныктоо тармагындагы мамлекеттик саясатты өркүндөтүү боюнча сунуштар түзүлгөн.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын практикалык маанилүүлүгү автор тарабынан Кыргызстандагы нааразычылык кыймылдарынын себептерине, дүйнөнүн тандалган конфликтогендүү аймактарынын материалдарында аны жасоо технологиясы менен методдоруна саясат таануучулук талдоо жүргүзүлгөндүгүндө. Изилдөөнүн жоболору менен тыянактарын мамлекеттик бийлик органдарына, коомдук уюмдар жана эксперттерге мамлекет ичиндеги деңгээлде азыркы кездеги саясий процесстерди талдоо жана диагностоодо, жаштар чөйрөсүндөгү мамлекеттик улуттук саясатты ишке ашыруу боюнча конкреттүү иш-чараларды иштеп чыгуу үчүн, жарандык коомду жана партиялык системаны өнүктүрүү тармагында пайдаланууга мүмкүн. Теориялык талдоонун жыйынтыктары Кыргызстандагы майыптар жана социалдык топтордун нааразычылык активдүүлүгүнүн ар түрдүү формаларын изилдөө үчүн аналитикалык негиз катарында, ошондой эле мамлекеттик башкаруунун маселелери боюнча лекцияларды, курстарды жана атайын курстарды

даярдоо жана окууда методикалык инструментарий катарында колдонулушу мүмкүн.

Коргоого коюлган илимий жоболор:

1. “саясий нааразычылыкка” автордук аныктама сунушталган, ал “индивидуалдуу же жамааттык субъектилердин активдүү же пассивдүү саясий практикаларынын жыйындысы коомдогу саясий система же саясий тартиптин айрым бир аспектилерине болгон нааразычылыктын мыйзамдуу же мыйзамсыз формасы катарында көрсөтүлүшүн” болжойт.

2. Саясий нааразычылыктын функцияларын талдоонун негизинде нааразычылыкта демократиялык потенциал бар деген тыянак тастыкталат.

3. Кыргызстандыктардын азыркы кездеги нааразычылык иденттүүлүгү бүтүн жана логикалык жактан каршы болбогон система түрүндө дагы калыптана электиги далилденген. Адатта Кыргызстандагы саясий нааразычылык активдүүлүгүнүн репертуары өз ичине нааразычылыктын төмөнкү түрлөрүн камтыйт, алар менен бийлик кайсы бир тактиканы түзүп, мыйзамды өзгөртүп, “иштеп келет”: системалык оппозициянын нааразычылыгы; парламенттик саясий оппозициянын ишмердүүлүгү; нааразычылыктын үчүнчү түрү (митинг түрүндөгү) локалдуу түрдө жергиликтүү кландардын жетекчилигинде пайда болот жана бийликтин конкреттүү чечимине каршы багытталган.

4. Кыргызстандагы нааразычылык кыймылдарынын төмөнкү өзгөчөлүктөрү белгиленген: массалуулук; айрым бир социалдык субъектилерге карата кастык мамиле; ар түрдүү активдештирүүчү факторлордун, кырдаалдык катализаторлордун, жамааттык же массалык акциянын болушу; нааразычылык жүрүм-турумдун стихиялык түрдө таралышын шарттаган адекваттуу болбогон социалдык көзөмөл; приоритеттүү коомдук (жалпы улуттук, жалпы этникалык) баалуулуктардын жоктугу.

5. Нааразычылык кыймылы менен саясий оппозиция бирдей көрүнүш эместиги жана саясий майданда булардын ар бири өздөрүнүн позициясын ээлеп, өз максаттары менен милдеттери бар, өз шаймандарынын жыйындысына ылайык аракеттенери аныкталган. Нааразычылык кыймылынын максаты – коомчулуктун көңүлүн көйгөйлүү маселелерге буруу жана ушундай жол менен бийлик институттарынын маселени чечишине жетишүү, ал эми саясий оппозициянын максаты – бийликке келүү.

6. Республикадагы мамлекеттик идеология азыркы учурда толугу менен калыптана элек, ошондуктан жарандардын модернизацияланган улуттук саясий жана укуктук аң сезиминин калыптандыруу боюнча мамлекеттик саясаттын идеологиялык концепциясын иштеп чыгып, кабыл алуу зарылдыгы бышып жетилди. Өлкөнү өнүктүрүү милдеттери гана эмес,

ошондой эле оң укуктук аң сезимди калыптандырууну камсыз кылууга чакырылган натыйжалуу мамлекеттик идеологиянын милдеттерин да аткаруу үчүн бардык саясий, экономикалык, маданий, руханий күчтөрдү чагылдыруунун бардык позитивдүү формаларында консолидацияга келтирүү идеологиясынан башка бир да идеология мамлекеттик же милдеттүү болуп аныктала албастыгы далилденген.

7. Жарандардын, өзгөчө жаштардын саясий активдүүлүгүн калыптандыруу боюнча конкреттүү сунуштар жана көрсөтмөлөр иштелип чыккан.

Изденүүчүнүн жеке салымы: Диссертация изилдөөнүн негизги жыйынтыктары менен тыянактарын изденүүчү жеке өзү иликтеп алган илимий изилдөө болуп саналат. Изилдөөнүн жаңылыгы менен практикалык маанилүүлүгүн түзүп, коргоого коюлган негизги жоболор автор тарабынан жекеликте түзүлгөн.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо. Диссертациялык иш Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинин маданият таануу жана саясий технологиялар кафедрасынын отурумунда талкууланган. Изилдөөнүн негизги жоболору менен тыянактары илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда жана тегерек столдордо чыгып сүйлөөнүн жүрүшүндө апробацияланган. Алар төмөндөгүлөр: «Формирование авторитета через обычаи и традиции» (27-28 сентябрь, 2013-ж. Бишкек ш., АУЦА); «Развитие парламентской демократии: уроки и перспективы»; туруктуу өнүгүүнүн жаңы максаттарына арналган «Молодежь в повестке нового дня: цели устойчивого развития», (2015-2030) (22 май, 2015-ж; Бишкек ш., Ж. Баласагын ат. КУУ); «Социальная сплоченность как платформа социально-экономического развития страны (23-24 апрель, 2015-ж, Бишкек ш., К. Карасаев ат. БГУ); I Жаш изилдөөчүлөрдүн эл аралык илимий конгресси (24-25 март, 2016-ж., Бишкек ш., «Манас» ун-ти); «Мировые конфликты и бедствия: коммуникация, культура и решение» (2-6 август, 2017-ж., Бишкек ш.).

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын жарыяланышы. Негизги жоболор, тыянактар жана илимий-практикалык сунуштар Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясы сунуштаган илимий журналдарда басылып чыгарылган 10 илимий макалада чагылдырылган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация өз ичине киришүүнү, 8 бөлүктөн турган үч бапты, тыянактарды, практикалык сунуштарды жана колдонулган адабияттардын тизмесин камтыйт.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөгө тандалып алынган теманын актуалдуулугу негизделет, изилдөөнүн максаттары менен милдеттери белгиленет, изилдөөнүн негизги методологиялык мамилелери, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык маанилүүлүгү ачылып, изденүүчүнүн жеке салымы, жыйынтыктардын апробацияланышы жана жарыяланышы берилген.

Биринчи “саясий нааразычылык саясат таануучулук талдоонун объектиси катарында” деген бапы үч бөлүктөн турат.

1.1. “саясий нааразычылыктын маңызын аныктоого болгон негизги теориялык мамилелер” аттуу бөлүгүндө ата мекендик жана чет элдик адабияттардагы нааразычылык жүрүм-турумунун негизги концепциялары каралат; нааразычылыктын моделдери менен формаларын аныктоого болгон негизги багыттар жана мамилелер, нааразычылык активдүүлүгүнүн калыптануу факторлору талдалат. Нааразычылык маанайларын пайда кылган коркунуч факторлоруна биринчи кезекте төмөнкү комбинацияларды киргизүү керек: 1) “экономикалык блок”: өнүгүп жаткан өлкөлөрдөгү экономикалык кризистер; экономикалык өсүүнүн чукул токтоп калышы; интенсивдүү экономикалык өсүү (анткени басандоого жана стагнацияга алып келет); 2) “социалдык блок”: экономикалык өсүү менен камсыз болбогон калктын чукул өсүшү; коомдогу жаштардын бөлүгүнүн өсүшү; 3) “саясий-социалдык-экономикалык” коркунуч факторлору: коомдогу кирешенин жогорку деңгээлинин демократиянын жоктугу менен болгон айкалышы жана тескериче процесс; таасир этүүнүн демократиялык процедуралары менен системасынын бардыгы жана калктын материалдык жетишкендигинин төмөнкү деңгээли менен айкашуусу; индустриализациянын жогорку деңгээли менен демократиянын төмөнкү деңгээлинин айкалышуусу; 4) саясий-социалдык: “улуттук маселенин” болушу (мамлекетте калктын улуттук, диний принциптер боюнча айырмаланган же ар түрдүү тарыхый жана маданий идентификацияга ээ болгон бир нече топторунун жашоосу).

Иште “саясий нааразычылык” түшүнүгү өз ичине социалдык нааразычылыктын активдүү жана элдик формаларын гана камтыбастан, ошондой эле учурдагы саясий системага же анын айрым элементтерине болгон социалдык нааразычылыкты чагылдырган пассивдүү саясий жүрүм-турумдук практикаларды да камтышы керек деген тезис далилденген. Саясий нааразычылыктын өзөктүү белгиси болуп канчалык активдүүлүктүн деңгээли, элдүүлүгү же жүрүм-турумдун конвенционалдуулугунун чеги эмес, ушунчалык саясий институттарга, мамлекеттик саясатка же анын айрым аспектилерине болгон терс мамиленин болгону саналат. Жогоруда баяндалгандын натыйжасында,

иште “саясий нааразычылык” аныктамасы такталып, анын *саясий системага же учурдагы коомдогу саясий партиятын айрым аспектилерине карата индивидуалдуу же жамааттык субъектилердин конвенционалдык же конвенционалдык эмес формалардагы активдүү же пассивдүү саясий практикалардын жыйындысы* деген автордук аныктамасы сунушталат.

1.2. “нааразычылык маанайлары менен аракеттердин спецификасы” аттуу бөлүгүндө жарандар арасында нааразычылык маанайларынын пайда болушунун негизги экономикалык, социалдык жана саясий себептери ачылган. Илимий адабиятты сынчыл талдоонун негизинде нааразычылыктар адамдардын керектөөлөрүн, кызыкчылыктары менен умтулууларын чагылдырары аныкталган, алар тынч кырдаалда жүрүм-турумдун кадыресе нормалары менен жашырылган канааттанбагандыктын себептерин айгинелейт. Нааразычылык абалында бийликтегилер коомдук өнүгүүдөгү объективдүү көйгөйлөрдүн жана карама каршылыктардын бар экенин аныктаса болмок. Саясий нааразычылыктын функциясы инсандын саясий жана жарандык түптөлүшүнө шарт түзүү жөндөмү болуп саналат. Кайсы бир деңгээлде саясий нааразычылыктын чөйрөсү – бул өзүнчө бир саясий ыктар менен билгичтиктерди калыптандыруу, жөндөмдүүлүктөр менен профессионалдык саясий сапаттарды өнүктүрүүнүн мектеби. Ошентип, саясий өнүгүү реалдуу процесс катары тигил же бул формадагы саясий нааразычылыктан тышкары боло албайт. Саясий нааразычылыктын функцияларынын анализи анда демократиялык потенциалды көрсөтүп турат, бул азыркы кездеги шарттарда өзгөчө маанилүү.

Ошондой эле бул бөлүктө деструктивдүү саясий нааразычылыктарга тиешелүү мүнөздүү өзгөчөлүктөр көрсөтүлгөн: 1) зордукчул саясий нааразычылыктар коомдун интеграциясына коркунуч туудурушу, түзүлүп калган социалдык-саясий структураны талкалашы, өлкөдө чыңалуунун жогорку деңгээлин, коомдун бөлүнүшүн пайда кылышы мүмкүн. 2) алар коомдун социалдык-экономикалык жана саясий өнүгүүсүнүн темпин жайлатышы, социалдык системанын стагнациясына жана кризиске алып келиши, мурда жүргүзүлгөн демократиялык өзгөртүүлөрдүн жоюлушуна алып келиши мүмкүн; 3) саясий нааразычылыктар индивиддин же социалдык топтун адеп-ахлактык түзүлүштөрүнүн бузулушуна, адамда жек көрүү жана өч алуу сезимдеринин калыптанышына түрткү берет, анткени ал психологиялык жана денеге болгон зордоо, көп сандаган курмандыктар менен коштолот; 4) аларды чечүү мүмкүндүгүндө туруктуу тоскоолдуктар пайда болот да нааразычылык артынан деструктивдүү чыр-чатакты алып келет.

Нааразычылык аракетинин мазмундуу мүнөздөмөсүнүн бири анын принципалдуу ”салттуу эместиги” болот, бул эскичил саясий ишмердүүлүктүн чегинен чыгуу деп түшүнүлөт. Бул мааниде бардык, анын ичинде мыйзам чегиндеги болгон нааразычылык аракет түзүлүп калган тартипке коркунуч туудурат жана саясий бийликтин өкүлдөрүнөн экстраординардуу чаралар менен көңүл бурууну талап кылат. Саясий нааразычылыктын субъектиси катарында, адатта, бийликке карата оппозициялык мамиледеги түзүмдөр чыгат: саясий партиялар, коомдук жана коомдук-саясий бирикмелер менен кыймылдар. Технологиялык мамиленин көз карашында азыркы коомдо нааразычылык аракеттеринин максатка жетүү ийгилигинин фактору болуп, баарынан мурда алардын ашыра талап кылбагандыгы саналат, анткени радикалдуу саясий талаптар бүгүнкү күндө кеңири коомдук колдоого чанда гана ээ болот.

1.3. “Саясий нааразычылыктын негизги технологиялары менен сценарийлерин ишке ашыруу” деген бөлүктө саясий нааразычылыктын формалары технологиялык мамиленин көз карашынан талдалат. Бул талдоо көрсөткөндөй, Кыргызстанда спектакль өндүү нааразычылык формалары коомчулуктун жетишээрлик таар чөйрөсүнө багытталган, негизинен бул Бишкектеги жогорку билимдүү шаардык жаштар жана студенттер. Ошентип, “технологиялуулугунун” жогорку деңгээлине карабай, флеш-мобдор, хепинингдер жана перформанстар колдонулуучу салттуу саясий нааразычылыктардын катарында өзүнчө бир экзотика бойдон калат экен. Ошондой эле, азыркы дүйнөдөгү саясий нааразычылыктарга тышкы геополитикалык факторлор көбүрөөк таасир этээри далилденген. 2001-2015-жылдар аралыгында калктын нааразычылыктарын чыгыштын саясий технологдору режимди алмаштыруу үчүн эбин таап колдонуп келген. Жок кылына турган бийликтеги режимге карата тыштан жасалган массалык саясий жана финансылык кысым мамлекеттик төңкөрүштүн ийгилигинин зарыл жана милдеттүү шарты болуп саналат. “Түстүү” революциялар жана мамлекеттик төңкөрүштөрдүн массалык нааразычылыктардын жүрүшүндөгү жеңиши менен ийгилиги канчалык “стихиялуу элдик козголоң жана көтөрүлүш” айтымынын натыйжасы эмес, чындыгында “түстүү кыймылдын” жалдоочуларынын жакшылап даярдалган жана сатып алынган массалык нааразычылыктын жыйынтыгы.

Экинчи бап “Азыркы кездеги кыргыз коомчулугунун мамилелер системасындагы саясий нааразычылык” үч бөлүктөн турат.

2.1. “Кыргыз Республикасындагы нааразычылыктын башаты, себептери жана спецификасы” аттуу бөлүгү 2005- жана 2010-жылдардагы эки төңкөрүштүн себептерин, ошондой эле республиканын

калкынын 2010-жылдан азыркы күнгө чейинки нааразычылык активдүүлүгүн талдоого арналган.

Талдоонун жүрүшүндө эки төңкөрүшкө алып келген массалык нааразычылыктардын башаты мамлекетти башкарууда уруучулук мамиле жасоодо, президенттер А.Акаев менен К. Бакиевдин командасынын төмөн моралдык-интеллектуалдык жана профессионалдык деңгээлинде, бекем экономикалык база менен мамлекеттин мыкты экономикалык саясатынын жоктугунан улам келип чыккан өлкөдөгү экономикалык жана социалдык кризисте жатканы далилденген.

2010-жылдан баштап, өзгөчө Кыргызстандын түштүгүндөгү Ош окуяларынан кийин, коомдогу нааразычылык маанайлар төмөндөдү. Бүгүнкү күндө адамдарды көчөгө чыгарууда ар түрдүү өкмөттүк эмес уюмдар жана оппозициялык партиялардын куугунтукталган лидерлери негизги ролду ойнойт. Калктын нааразычылык активдүүлүгү негизинен митинг формасында өтөт. Мурункудай эле коомдогу нааразычылык маанайларды өлкөнүн коомдук-саясий жана социалдык-экономикалык турмушунда болгон көйгөйлөр жаратат. Ошону менен бирге акыркы жылдары нааразычылык активдүүлүгүнүн фонунда калктын саясатка болгон кызыгуусу төмөн түшкөнү айкын байкалат, ага нааразы болгондордун талаптарынын мазмуну күбө, андагы талаптар таар мааниде, конкреттүү, орточо жана “туу алдында элди чогултууга” жөндөмсүз, ошондой эле көп массадагы адамдарды “көчөгө алып чыгууга” мүмкүндүгү жок.

2.2. “Кыргызстандын саясий оппозициясынын нааразычылык кыймылындагы ролу: маселелер жана келечектер” аттуу бөлүгүндө Кыргызстандагы оппозициялык кыймылдын негизги маселелери каралат; Кыргызстанда толук калыптанган саясий оппозициясы тууралуу сөз кылуу али эрте деген тыянак чыгарылат. Азыркы учурда коомдо плюрализм бар экендиги айкын. Ар түрдүү коомдук-саясий жана экономикалык маселелер боюнча ар түрдүүчө, кээ бир учурда түз эле карама-каршы пикирлер айтылып келет. Коомдук жана саясий уюмдардын (партиялардын) көптүгү да, ошондой эле, оппозициянын өнүгүүсүнө фундаменталдуу шарттарды тастыктап турат. Азыркы кездеги Кыргызстанда болуп жаткан ар түрдүү маанидеги процесстер элдин нааразычылыктарынын бир катар өсүшүнө себеп болууда. Өлкөдөгү оппозициянын бекемделип, саясий турмуштун реалдуу субъектиси болушу үчүн баарыдан мурда шайлоо процессин, партиялык системаны жана мамлекеттик бийликтин жогорку органдарынын калыптануу системасын козгогон бир катар реформаларды жүргүзүү зарыл. Бийлик менен оппозициянын ортосундагы диалогду жөнгө салуу үчүн төмөндөгү сунуштар берилген. Мамлекет менен оппозицияга төмөнкүлөр зарыл: 1)

өкмөт жана парламент менен кызматташтыкта бийликти тынчтык жол менен алмаштырууну чындыкка айландырууга мүмкүндүк берүүчү мыйзамдарды иштеп чыгуу жолу аркылуу бийликтин тынчтык жол менен өткөрүлүшүнүн жалгыз жолу болгон эркин жана адилет шайлоолорду камсыз кылуу үчүн жалпы позициянын айланасында биргелешүүсү зарыл; 2) жалпы саясий идеялар менен программалардын негизинде айрым саясий лидерлерди бириктирүү жолу менен өзгөрүүлөрдүн кыймылдаткыч күчү боло ала турган жана саясий процессте басымдуу көпчүлүктө айрым инсандар, ар түрдүү укук коргоочу уюмдар жана комитеттер катышып жатканда азыркы кырдаалды өзгөртө ала турган саясий партияларды түзүүгө киришүүсү зарыл; 3) дал биздин республикага байланган оппозициянын моделин, анан кийн гана оппозициялык ишмердүүлүктүн кепилдиги жөнүндөгү мыйзамды иштеп чыгуусу зарыл; 4) экспорттук коомдоштукту мамлекеттик органга да, ошондой эле оппозицияга дагы инкорпорациялоо зарыл; 5) жаш лидерлерди партиялык институттар аркылуу активдүүрөөк алдыга жылдыруу зарыл.

2.3. “Кыргызстандын жаштарынын коомдун азыркы кездеги саясий модернизацияланышы этабындагы нааразычылык активдүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү” бөлүгүндө Кыргызстандын жаштарынын нааразычылык активдүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрү ачылат. Өлкөдөгү туруксуздук көп жылдар бою социалдык-экономикалык мамилелердин жаңы тибинин калыптанышы менен кызытылып келген: жыйырма жылдан ашык убакытта бир нече саясий бийлик алмашты, бул бүтүндөй саясий системанын туруксуздугуна таасирин тийгизбей койгон жок; коомдун социалдык структурасы таанылгыс болуп өзгөрдү жана адамдардын массалык аң сезиминин кыйла эволюциясы болуп өттү, чоңдор менен бирге эле жаштардын да көз караштарында, баалуулуктарында жана маданиятында маанилүү өзгөрүүлөр болду. Бүгүнкү күндө жаштардын өз тагдырын өзү чечүүдөгү турмуштук кырдаалы бир маанилүү эмес. Бир тараптан, Кыргызстандын жаш мууну жаңы социалдык катмардын - ишкерлер, менеджерлер, банк кызматкерлери, коомдук жана саясий кыймылдардын лидерлеринен турган курамында аз сандагы бөлүгүн түзөт. Экинчи тараптан, жаштардын негизги массасы эң бир корголбогон социалдык топтордун бири, алардын материалдык абалы кыйла начарлады, социалдык алдыга жылуу жай жүрүп калды, жаңы социалдык-экономикалык талаптар менен жаштардын инсандык сапаттарынын дал келбөөсүнөн келип чыккан терең карама-каршылык байкалууда.

Акыркы жылдары нааразылык маанайдагы жаштардын арасында салттуу жана модернисттик баалуулуктарга багыт алган жаштардын катмары өзүн жетишээрлик негиздүү көрсөттү. Кландык элиталар бийлик

үчүн болгон күрөшкө жаштарды тартууга чоң маани берип келет. Алардын көбү үчүн, адатта, социалдык лифттерге – өз бизнесин ачуу, мамлекеттик кызматта же жеке секторлордо жакшы иш табуу, барктуу ЖОЖдордон билим алуу – акчасыз, чоң байланыштарысыз жана жакшы билимисиз кирүү мүмкүндүгү аз. Ошону менен бирге коомдогу жаштардын көпчүлүк саны ушул жаш курактык топтун ичинде атаандаштыкты күчөтөт. Жаштардын активдүү өкүлдөрү үчүн бул кырдаалдан чыгуу жолдорунун бири ар түрдүү саясий акцияларда – митинг, массалык жыйын, марштар, баш ийбестик акцияларында ж.б.у.с. аткаруучу катары активдүү катышуу болуп саналат. Мындай жумушка маанилүү байланыштар, жакшы билим жана тажрыйба, коомдогу жогорку же орто тапка тиешеси бар болгону талап кылынбайт. Социалдык кыймылдардын жаш катышуучуларынын экинчи категориясы – бул кыймыл үгүт жүргүзүү жана жактоочуларды издөө үчүн плацдарм катары кабыл алган калыптанып калган саясий активисттер. Алар кыймылдын максаттарын (менчикти коргоо, жеңилдиктерди коргоо, тыкыс курулмаларды токтотуу, жаныбарлардын укугун коргоо ж.б.) толугу менен кабыл алып, алар узак мөөнөттүү саясий максаттарга жетүүгө багытталган жолдун айрым бир этабы деп эсептеши мүмкүн. Алар үчүн социалдык кыймыл саясий идеяларын тажрыйбада ишке ашыруунун орду, тилектештиктин жана кыймылдык курулуштун практикасын иштеп чыгуу үчүн талаа болуп калат.

Кыргызстандагы жаштардын нааразычылык активдүүлүгүнүн спецификасы төмөнкүлөрдө: нааразычылыктын салттары менен маданиятынын начар жана жетиштүү өнүкпөгөндүгүндө; аракеттеринин социалдык-саясий микрокөйгөйлөрдү (райондук\үй бүлөлүк\ тиричиликтик) чечүүгө багытталгандыгында; нааразычылыктарда көбүрөөк билимдүү бирок аз сандагы жаштардын тобунун макродеңгээлинин катышуусу, анда нааразылык көп учурда “карьералык өсүүнүн” каражаты катары болот; саясий мүнөздөгү нааразычылыктын денелик (физический) деңгээлден коммуникативдик деңгээлге өтүүсүндө; жаштардын төрт тарабы төп келген лидеринин жоктугунан нааразычылыктын деперсонификацияланышы; демократиялык саясий режимдин түптөлүү шартында натыйжалуу иштөөгө жөндөмдүү саясий социалдаштыруу агенттеринин начар институционализацияланган түзүшүндө.

Үчүнчү “Кыргыз Республикасындагы массалык нааразычылык кыймылга каршы туруу жолдору” аттуу бап эки бөлүктөн турат.

3.1. “Коомдук аң сезимди деструктивдүү күчтөрдүн манипулятивдүү таасиринен коргоо механизмдери” деген бөлүктө массалык аң сезимге таасир этүүнүн негизги технологиялары талданган. Б. Алимованын, М. Амердинованын, Э. Адилбаевдин, А. Бекбоевдун, А.

Брудныйдын, А. Бугазовдун, А. Дононбаевдин, М. Жумагуловдун, Э. Исмаиловдун, А. Касымовдун, О. Козубаевдин, И. Лукьященконун, К. Молдобаевдин, Ы. Мукасовдун, А. Нарынбаевдин, Р. Стамованын, Б. Сыдыковдун, О. Тогусаковдун, Р. Токсоналиеванын, Ч. Чотонованын, Ж. Шабдановдун, Ч. Шакееванын, А. Элебаеванын, Б. Эсенкулованын ж.б. эмгектерин талдоо көрсөткөндөй массалык аң сезимди манипуляциялоо, изилдөөчүлөрдүн баарынын көз карашында, бүгүнкү күндө заманбап массалык коммуникация каражаттарынын (радио, телевидение) жана маалыматтык технологиялардын (интернет, уюлдук байланыш) өнүгүшүнөн улам таралуунун масштабдуу мүнөзүнө ээ болду. Азыркы учурда Кыргызстанда болуп жаткан керектөө идеологиясы синдирилип жаткан коомго өзгөчө зыяндуу багытталган таасир өз залалын тийгизүүдө. Өз өнүгүүсүнүн азыркы кездеги этабында республикада так сүрөттөлгөн улуттук идеология калыптанган эмес. Ушундай көрүнүштө төмөндөгүлөр зарыл болуп көрүнөт: 1) кайсы бир идеологиялык схемаларды бүгүнкү күндүн моралдык-этикалык ченемдерге ылайык түзүү; 2) идеологияга жарлыктар жана токтомдор менен көндүрүү мүмкүн эместигин эске алуу керек; 3) Кыргызстанда мамлекетти өнүктүрүү максаттары (эмненин урматына муну жасаш керек болгону) пайда болмоюнча, идеология болбойт. Ошондуктан улуттук кызыкчылыктардын зарылдыгын эл менен мамлекет түшүнүшүнө негизделген мамлекет менен элдин аракетинин синтези боло турган улуттук идеология иштелип чыгарылышы керек.

Азыркы кездеги Кыргызстандын шарттарында жумушсуздук жана жакырчылык менен күрөшүү идеясын улуттук катары алып чыкса болот. Жакырчылык менен жумушсуздук болгон өлкөдө жогорку идеалдар менен чыныгы патриоттуулукка орун жок. Жарандардын жалпы санынан жогорку пайызды түзгөн жумушсуз адамдардын бүтүндөй пласты деструктивдүү ишти аткарып, “пикетчик кесибинин” социалдык базасы болууда.

Бул бөлүктө ошондой эле бийликтин туруктуулугунун негизги компоненттери аныкталган: 1) калктын бийликтин легитимдүүлүгү жөнүндөгү түшүнүгү; 2) мамлекеттеги социалдык нааразычылыктын потенциалдык деңгээли; 3) бул нааразычылыкты массалык жана радикалдуу формага бурууга жөндөмдүү күчтөр менен кырдаалдардын бар экени; 4) бийликтин коргонуу жөндөмдүүлүгү (нааразычылыкты жок кылуу: күч колдонуу, талаптарды канааттандыруу, агрессия менен нааразычылыкты башка нукка буруп, пассивдүү абалга келтирүү). Ошондой эле мамлекеттеги нааразычылыкка туруштук берүү деңгээли өлкөдөгү жакшы жашоонун деңгээлине, демократиянын өнүккөн деңгээлине, активдүү радикалдуу элементтердин бар экендигине көз

каранды деп белгилөөгө болот. Ушул курамдык бөлүктөрдү бириктиргенде гана, биздин оюбузча, коомдогу деструктивдүү нааразычылык маанайларга жол бербөө мүмкүн. Коомдук аң сезимди манипуляциялоону алдын алуудагы жарандык коомдун ролун карап көрүп, бүгүнкү күндө мамлекетке төмөнкүлөрдү жасоо зарыл экендигине өзгөчө көңүл бурулат: 1) батыштагы спонсорлор каржылаган формалдуу структуралардагы гана жарандык коомдун аракеттерин көрө алууга жөндөмдүү, бир тараптуу, жаңылыш көз караштан баш тартуу жана аракеттердин даана берилген курсунун негизинде жарандык коомго тиешелүүлүгүн аныктоо; 2) бийлик менен элдин ортосундагы ачык жана чынчыл, дайыма болуп туруучу диалогду уюштуруу; 3) жарандык аракеттердин, ага айыл жашоочуларынын материалдык абалын жакшыртуу боюнча, демилгелүү негизде кабыл алынган өздөрүнүн жергиликтүү долбоорлору үчүн өз алдынча каражаттарды иштеп таап жаткан катталбаган жана жарым-жартылай катталган айылдык тармактарды киргизип, базалык институционалдык чөйрөсүнүн чегин кеңейтүү; 4) жарандык коомдун аракеттенүүсүнүн укуктук негиздерин оңдоп-түзөө (коррекциялоо); 5) өкмөттүк эмес уюмдардын жарандык коомду оптимизациялоого багытталган бөлүгүнө гана ар тараптан колдоо көрсөтүү зарыл.

3.2. “Кыргызстандын жаштарынын саясий социализацияланышын өркүндөтүүнүн жолдору менен методдору” бөлүгүндө төмөнкү сунуштамалар менен практикалык сунуштар берилди:

Жаштар саясаты чөйрөсүндө сунуштамалар берилди: 1) жаштардын жумуш менен камсыз болуу чөйрөсүндө болгон кырдаалды жакшыртуу максатында жаштардын азыркы учурда иштеп жаткан эмгек биржаларын, аларга финансылык жардам көрсөтүү менен, кеңейтүү зарыл. Ар бир ЖОЖдо бүтүрүүчүлөрдү жумушка орноштуруу жана студенттердин практикадан өтүү борборлорун ачуу, билим берүү мекемелеринин жетекчилерине потенциалдуу жумуш берүүчүлөр менен кызматташуу жана келишим түзүү иштерин күчөтүүнү сунуштоо. Системалык мүнөздөгү кемчиликтерди жоюу жана дисбалансты жеңүү үчүн жаштар иштери боюнча мамлекеттик органга жогорку билим берүү, эмгек рыногунун реалдуу керектөөлөрүнө ылайык кадрларды даярдоо чөйрөсүндөгү мыйзам чыгаруучу базасын баланстоо жана гармонияга келтирүү боюнча сунуштарды иштеп чыгып, киргизүү зарыл; 2) аймактык жаштар органдардын тармагын кайра түзүп, алардын иштөөсүн жөнгө салуу жана колдогу маданий-эс алуучу, спорттук жайлардын комплекстерин өнүктүрүп, кеңейтүү зарыл; 3) жакырчылык көйгөйүн чечүү, коррупциянын деңгээлин төмөндөтүү, натыйжалуу мамлекеттик башкаруу системасын түзүү, бүгүнкү күндөгү чындыкка негизделген, так

жана жетүүнү негиздеген өнүгүү концепциясын сунуштоо зарыл; 4) жаштар маселелерин чечүүгө программалык методдун жардамы менен мамиле жасоо, т.а. процессти кароодо жаштардын Кыргызстанда болуп жаткан терс жана позитивдүү процесстерге кирүү чекиттерин таап, аларды талдап, кызыкдар факторлордун баарын бөлүп чыгарып, анан ошонун негизинде жетишээрлик сабаттуу жаштар программасын түзүү; 5) башка өлкөлөрдүн жаштар саясатынын дагы тажрыйбасын колдонуу ылайыктуу, ал тажрыйба биздин өлкөдөгү жаштар саясатын иштеп чыгууда зарыл мааниге ээ болушу мүмкүн, бирок ошол эле учурда биздин маданият менен менталитетте калыптанып калган өзгөчөлүктөрдү эске албай коюу болбойт.

ТЫЯНАКТАР

1. Саясий нааразычылык - индивидуалдуу же жамааттык субъектилердин коомдогу саясий система же саясий тартиптин айрым бир аспектилерине болгон конвенционалдуу же конвенционалсыз нааразычылык формасындагы активдүү же пассивдүү саясий практикаларынын жыйындысы.

2. Нааразычылык маанайлардын пайда болуу коркунучунун негизги факторлору болуп төмөндөгү комбинациялар эсептелинет:

- “экономикалык блок”: өнүгүп жаткан өлкөлөрдөгү экономикалык кризистер; экономикалык өсүүнүн чукул токтоп калышы; интенсивдүү экономикалык өсүү (анткени басандоого жана стагнацияга алып келет);

- “социалдык блок”: экономикалык өсүү менен камсыз болбогон калктын чукул өсүшү; коомдогу жаштардын бөлүгүнүн өсүшү;

- “саясий-социалдык-экономикалык” коркунуч факторлору: коомдогу кирешенин жогорку деңгээлинин демократиянын жоктугу менен болгон айкалышы жана тескериче процесс; таасир этүүнүн демократиялык процедуралары менен системасынын бардыгы жана калктын материалдык жетишкендигинин төмөнкү деңгээли менен айкашуусу; индустриализациянын жогорку деңгээли менен демократиянын төмөнкү деңгээлинин айкалышуусу;

- “саясий-социалдык”: “улуттук маселенин” болушу (мамлекетте калктын улуттук, диний принциптер боюнча айырмаланган же ар түрдүү тарыхый жана маданий идентификацияга ээ болгон бир нече топторунун жашоосу).

3. Азыркы кездеги нааразычылык кыймылдардын пайда болуп, өнүгүүсүнө өзгөчө таасирди социалдык-гуманитардык факторлор тийгизет. Биринчи кезекте, коомдук мамилелердин жетилбегендигинин өзү түрткү берет: коомдун социалдык бирдей эместиги, киреше

деңгээлинин, социалдык беделдин, билим алууга мүмкүндүгүнүн ар түрдүүлүгү, диний жана маданий айырмалар.

4. Саясий нааразычылыктын субъектиси катарында, адатта, бийликке карата оппозиция болгон түзүмдөр чыгат: саясий партиялар, коомдук жана коомдук-саясий бирикмелер менен кыймылдар. Бирок оппозиция өзү нааразычылык акциясын өткөрүү үчүн негиз болбойт. Нааразычылык активдүүлүгүнүн өсүү себеби, көп учурда саясий бийликтин өкүлдөрү тарабынан ишке ашырылган белгилүү болбогон саясий чечимдер менен чаралар болот. Бул учурда нааразычылык акциялары, биринчиден, кеңири жайылууга ээ болот, анткени алар учурдагы “күн тартибине” тиешелүү, ал эми экинчиден, алар коомчулук тарабынан кошумча колдоого алынат, бул өкмөттөн зарыл болгон чегинүүлөргө баруусуна жетишүү максатында ага кысым көрсөтүүнү жеңилдетет.

5. Саясий нааразычылыктын маанилүү мүнөздөмөсүнүн бири болуп, анын принципиалдуу ”салттуу эместиги” болот, бул эскичил саясий ишмердүүлүктүн чегинен чыгуу деп түшүнүлөт. Бул мааниде бардык, анын ичинде мыйзам чегиндеги болгон нааразычылык аракет түзүлүп калган тартипке коркунуч туудурат жана саясий бийликтин өкүлдөрүнөн өзгөчө чаралар менен көңүл бурууну талап кылат.

6. Кыргызстандын саясий нааразычылыгынын спецификасы төмөнкүлөрдө:

- азыркы учурдагы идеологиялык вакуум шартында жана перманенттүү экономикалык жана саясий кризистин фонундагы маанилүүлүктү жаратуучу турмуштук багыттардын жоголушунда, кыргыз коомчулугунда жарандарды бир биринен алыстатып, ошону менен кайсы ченемде социалдык нааразычылыктын жарылышын алдын алуучу социалдык депрессия байкалат. Бирок, калктын жашоо деңгээлинин мындан ары төмөндөшүндө жана мүлктүк поляризациянын күчөшүндө нааразычылык потенциалы сөзсүз топтолот;

- 2005- жана 2010-жылдардагы оргуштаган окуялардан кийин өлкөдө нааразычылык кыймылы начар, анткени ал уюштурулган жок.

Коомдо багыттуу нааразычылык ошондо гана мүмкүн болгон социалдык чектер жок. Коомдук нааразычылык конкреттүү багытка ээ эмес, андыктан диффуздуу. Кыргызстандыктардын мындай “жуулуп калган” (так эмес) нааразычылыгы көбүрөөк коркунуч туудурат, анткени аны бардык багытта агытуу мүмкүн. Коомдо социалдык кызыкчылыктардын так дифференциациясы жок. Жарандардын даана саясий өзүн өзү идентификациялоосунун жоктугу күчтөрдүн саясий аренадагы ара мамилелерине терс таасир этүүдө жана бүгүнкү күндө ар түрдүү радикалдуу агымдарга ийгиликти камсыз кылууда;

- нааразычылык активдүүлүгүнүн формаларынын ичинен кыргызстандыктар негизинен салттуу формаларды колдонот – митингдер, курултайлар, пикеттер, жүрүштөр. Нааразычылыктын спектакль сыяктуу формалары (флеш-мобдор, хепинингдер жана перформанстар) республикада өзүнчө бир экзотика болуп калууда, анткени алар борбордук жаштардын “илгерилеген” таар чөйрөсүнө багытталган.

- Кыргызстандагы нааразычылык кыймылы жарандык, ал дагы да “өсүп жетиле элек”, саясий болгон жок, саясий процесске айлана элек. Ал үчүн чыныгы саясий лидерлер, объективдүү жана субъективдүү мүнөздөгү шарттар менен факторлор зарыл.

7. Кыргызстанда бүгүнкү күндө реалдуу, түзүмдөштүрүлгөн саясий оппозиция калыптана элек. Кыргыз оппозициясынын негизги көйгөйлөрү:

- саясаттын акторлорунун бийлик менен оппозицияга болгон мамилеси, т.а. бийликтин оппоненттери, аракеттенүүнүн альтернативдүү планын сунуштаган адамдар эмес, болгону башкаруудан четтетилип, келечекте кайрадан жогорку мамлекеттик кызматка келүүнү көксөгөн персоналар болуп жатат;

- оппозициялык күчтөрдүн чачырандуу болгону, бийлик элитасы менен болгон күрөштө бирдиктүү фронтунун жоктугу;

- оппозиция лидерлеринин инсандары;

- өзгөрүүлөр программасынын комплекстик, ар тараптуу жана конкреттүү толук аракеттер варианты жок;

- начар финансылык колдоо;

- криминал менен байланышта болуу мүмкүндүгү;

- жактоочуларды топтоонун көп учурда аймактык болушу.

Өлкөдөгү оппозициянын бекемделип, саясий турмуштун реалдуу субъектиси болушу үчүн баарыдан мурда шайлоо процессин, партиялык системаны жана мамлекеттик бийликтин жогорку органдарынын калыптануу системсын козгогон бир катар реформаларды жүргүзүү зарыл.

8. Бүгүнкү күндө Кыргызстанда манипуляциянын телевидение менен радио аркылуу таасир этүү, пресс-конференциялар, конференциялар, презентация, ММКалардагы басылмалар, Интернет тармактары аркылуу, ошондой эле кландык мамиле аркылуу болгон ар кайсы түрлөрү, формалары жана ыкмалары колдонулууда манипуляциялоо механизмдеринин маанилүү, негизги бөлүгү болуп микросаясий технологиялар саналат. Аң сезимди маалыматтык системанын манипуляциялык таасиринен коргоо механизми коомдук аң сезимге манипуляциялык таасир этүүнү таап, аны алдын алуу боюнча профилактикалык иш-чараларды жүргүзүүнүн жардамы менен мүмкүн.

9. Кыргызстандагы жаштардын нааразычылык активдүүлүгүнүн спецификасы төмөнкүлөрдө: нааразычылыктын салттары менен

маданиятынын начар жана жетиштүү өнүкпөгөндүгүндө; аракеттеринин социалдык-саясий микрокөйгөйлөрдү (райондук\үй бүлөлүк\ тиричиликтик) чечүүгө багытталгандыгында; нааразычылыктарда көбүрөөк билимдүү бирок аз сандагы жаштардын тобунун макродеңгээлинде катышуусу, анда нааразылык көп учурда “карьералык өсүүнүн” каражаты катары болот; саясий мүнөздөгү нааразычылыктын денелик (физический) деңгээлден коммуникативдик деңгээлге өтүүсүндө; жаштардын төрт тарабы төп келген лидеринин жоктугунан нааразычылыктын деперсонализацияланышы; демократиялык саясий режимдин түптөлүү шартында натыйжалуу иштөөгө жөндөмдүү саясий социалдаштыруу агенттеринин начар институционализацияланган түзүшүндө.

10. Саясий системанын калыптанышы менен митингдер, пикеттер, мүмкүн болгон нааразычылык маршруттары жана акциялар коомдун арсеналында өз макул эместигин же нааразычылыгын көрсөтүүнүн формасы катары кала берет, бирок чыңалуу даражасы башка болот жана башкысы, алар ар түрдүү топтордун кызыкчылыктарын коргоо жана күрөшүүнүн жардамчы формасы гана болуп калат. Митингдер, башка формалар менен методдор пайда болмоюнча, качан нааразычылык билдирген жарандарга толгон аянттардын ордуна өз талаптарын натыйжалуу көрсөтүп, сүйлөшүүлөрдү жүргүзүп, алардын чечилиштерин табууга мүмкүн болгон “аянтчалар” түзүлүп, сунушталмайынча, чыга берет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. Букуев, Н.М. Роль третьих сил в мировых революционных процессах: история и современность [Текст] / Н.М. Букуев // Вестник КРСУ. – 2013. – Т. 13 (№12). – С.33-36.

2. Букуев, Н.М. Политический протест как объект политического анализа: основные теоретические подходы [Текст] / Н.М. Букуев // Перспективные направления научных исследований: сборник статей по материалам международной научно-практической конференции, «Издательство консультаций» (г. Москва, 28 ноября, 2014) / Лаборатория прикладных экономических исследований им. Кейнса. – М., 2014. – С.25-31.

3. Букуев, Н.М. Феномен протеста в зарубежных и отечественных разработках [Текст] / Н.М. Букуев // Евразийский центр «Самрау». ШОС и БРИКС в формировании многополярной системы современных международных отношений: материалы международной научно-практической конференции (г. Уфа, 20 ноября – 2 декабря, 2014)

/ Администрация Президента Республики Башкортостан. Министерство образования Республики Башкортостан. – Уфа, 2014. – С. 20-26.

4. Букуев, Н.М. Геополитические и геоэкономические истоки современных арабских революций [Текст] / Н.М. Букуев // Вестник КРСУ. – 2014. – Т.14 (№1). – С. 55-59.

5. Букуев, Н.М. Активность гражданского общества Кыргызстана как ресурс политической модернизации общества [Текст] / Н.М. Букуев // SCHOLA-2015: материалы Третьей международной научной конференции «Политика в текстах-тексты в политике: наука истории идей и учений» (г. Москва, 2015). – М.: Политическая энциклопедия, 2015. – С. 206-211.

6. Букуев, Н.М. К вопросу о понятии и сущности политической оппозиции [Текст] / Н.М. Букуев // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2015. – №1. – С. 101-104.

7. Букуев, Н.М. Конструирование национальной идеологии как инструмент противодействия манипуляции массовым сознанием в Кыргызстане [Текст] / Н.М. Букуев // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2015. – №1. – С. 104-109.

8. Букуев, Н.М. Политический протест как объект политологического анализа (основные теоретические подходы) [Текст] / Н.М. Букуев // Вестник современной науки: научно-теоретический журнал. – Волгоград: Сфера, 2016. – №10. – ISSN 2410-2563. – С. 85-89.

9. Букуев, Н.М. Содержательная характеристика протестного движения [Текст] / Н.М. Букуев // Вестник современной науки: научно-теоретический журнал. – Волгоград: Сфера, 2016. – №10. – ISSN 2410-2563. – С. 90-94.

10. Букуев, Н.М. Национальная идеология как фактор ограничения манипулирования массовым сознанием [Текст] / Н.М. Букуев // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2016. – Вып.2. – № 2(86).

Букуев Нурдин Медетбековичтин «Кыргыз Республикасынын азыркы кездеги коомдук-саясий турмушундагы саясий нааразычылык» деген темада саясий илимдеринин кандидаты окумуштуу даражасын изденип алуу үчүн 23.00.02 – саясий институттар, процесстер жана технологиялар адистиги боюнча жазылган диссертациялык изилдөө ишинин

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: саясий нааразычылыктын технологиялары, саясий оппозиция, саясий коомдоштуруу, коомдук ан-сезим, жарандык активдүүлүк.

Диссертациялык изилдөөнүн **объектиси болуп** – калктын нааразычылык активдүүлүгүнө байланышктуу коомдук мамилелер эсептелет.

Изилдөөнүн предмети болуп – Кыргызстан жарандарынын нааразычылык активдүүлүгүнүн себептери, шарттары жана мүнөзү эсептелет.

Изилдөөнүн максаты болуп – саясий нааразычылыкты терең түшүнүү үчүн жана коомдун ичиндеги чыңатууну төмөндөтүү максатында мамлекеттик саясаттын стратегиясын түзөө үчүн Кыргыз Республикасынын коомдук саясий турмушунун социалдык феномени катары саясий нааразычылык жөнүндө теоретикалык жана практикалык жоболорду өнүктүрүү.

Изилдөөнүн усулдары – диссертацияда системалык ыкма колдонулган жана ошондой эле диалектикалык, формалдуу-логикалык, саясий таануучулук, институционалдык усулдары колдонулган.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы: бул изилдөө Кыргызстанда биринчилерден болуп эсептелинет. Диссертацияда Кыргызстандагы саясий нааразычылыктын радикалдуу массалык формаларынын жана теоретикалык мыйзам ченемдүүлүгү иштелип чыккан. Саясий нааразычылык түшүнүгүнө тактоочу аныктама сунушталган, нааразычылык активдүүлүктүн жана жүрүм-турумдун формасынын типологиясы иштелип чыккан, саясий күрөштөгү нааразычылыктын радикалдык массалык формаларын колдонуу технологиялардын системациялаштыруусу өткөрүлдү. Кыргызстандагы 2005- жана 2010-чу жылдарындагы болгон окуялардын мисалдарында саясий нааразычылыктар технологияларынын практикалык колдонулушу каралган. Нааразычылык кыймылдардын жана саясий оппозициянын манызы жана өз ара байланыштыгы, анын негизги көйгөйлөрү аныкталган.

Изилдөөдөгү колдонулган материалдардын өлчөмү: Кыргызстандагы ар кандай социалдык топтордун нааразычылык активдүүлүгүнүн ар кандай формаларын изилдөө үчүн теоретикалык анализдин натыйжалары аналитикалык негиздер катары колдонулушу мүмкүн жана ошондой эле мамлекеттик башкаруудагы көйгөйлөр боюнча атайын курстарда, лекцияларды даярдоодо жана окууда методикалык инструмент катары колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү: мамлекет ичиндеги азыркы кездеги саясий процесстерин анализдөөдө жана диагностикалоодо изилдөөнүн жоболору жана жыйынтыктары мамлекеттик органдар, коомдук мекемелер, эксперттер тарабынан колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Букуева Нурдина Медетбековича на тему: «**Политический протест в современной общественно-политической жизни Кыргызской Республики**» на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности: 23.00.02 – политические институты, процессы и технологии

Ключевые слова: технологии политического протеста, политическая оппозиция, политическая социализация, общественное сознание, гражданская активность.

Объект исследования – общественные отношения, связанные с протестной активностью населения.

Предмет – причины, условия и характер протестной активности граждан Кыргызстана.

Цель исследования – развитие теоретических и практических положений о политическом протесте как социальном феномене современной общественно-политической жизни Кыргызстана для более глубокого его осмысления и коррекции стратегии государственной политики для снижения напряженности в обществе.

Методы исследования. В диссертации использовался системный подход, также применялись: диалектический формально-логический, политологический, институциональный методы исследования.

Научная новизна работы состоит в том, что она является первым в отечественной науке исследованием, в котором разработаны теоретические закономерности радикальных массовых форм политического протеста в Кыргызстане; предложена уточняющая дефиниция «политического протеста», а также разработана типология форм протестной активности и поведения; проведена систематизация технологий использования радикальных массовых форм протеста в политической борьбе и рассмотрено практическое применение технологий политического протеста на большом количестве примеров событий 2005 и 2010 гг. в Кыргызстане; проанализирована сущность и взаимосвязь протестного движения и политической оппозиции; выявлены ее основные проблемы.

Практическая значимость работы. Результаты теоретического анализа могут быть использованы в качестве аналитической основы для исследования разных форм протестной активности индивидов и социальных групп в Кыргызстане, а также в качестве методического инструментария при подготовке и чтении лекций, курсов и спецкурсов по проблемам государственного управления.

Область применения. Положения и выводы исследования могут быть использованы органами государственной власти, общественными организациями и экспертами при анализе и диагностике современных политических процессов на внутригосударственном уровне.

SUMMARY

the dissertation research of Bukuev Nurdin Medetbekovich on the theme: «Political protest in the modern socio-political life of the Kyrgyz Republic» on competition of a scientific degree of candidate of political sciences, speciality: 23.00.02 – political institutes, processes and technologies

Keywords: technologies of political protest, political opposition, political socialization, social awareness, civic engagement.

Object of research – the public relations connected with the protest activity of the population.

Item – the causes, the conditions and the nature of the protest activity of Kyrgyz citizens.

The purpose of research – development of theoretical and practical provisions on political protest as a social phenomenon of modern social and political life of Kyrgyzstan for a deeper understanding of it, as well as the correction of public policy strategies for reducing tension in the society.

Research methods. The thesis used a systematic approach, also used: dialectic formal logic, political science, institutional research methods.

The scientific novelty of the work lies in the fact that it is the first in domestic science research, which developed the theoretical patterns of radical forms of mass political protest in Kyrgyzstan; refines the proposed definition of "political protest" and developed a typology of forms of protest activity and behavior; systematization technologies use massive radical forms of protest in the political struggle and discussed the practical application of technologies of political protest in a large number of examples of events in 2005 and 2010. Kyrgyzstan; It analyzed the nature and relationship of the protest movement and the political opposition; identified its main problems.

The practical significance of the work. The results of theoretical analysis can be used as an analytical framework for the study of different forms of protest activity of individuals and social groups in Kyrgyzstan, as well as the methodological tools in the preparation and delivery of lectures, courses and special courses on the problems of public administration.

Application area. Terms and conclusions of the study can be used by public authorities, non-governmental organizations and experts in the analysis and diagnosis of the current political processes at the national level.

Букуев Нурдин Медетбекович

**Кыргыз Республикасынын азыркы кездеги коомдук-саясий
турмушундагы саясий нааразычылык**

Форматы: 60x84/16.   Офсет кагазы.
Көлөмү: 7,5 б.т.   Нускасы: 200

«Maxprint» басмасында басылды.

ИЗДАТЕЛЬСТВО
MAXPRINT
БАСМАСЫ

Дарек: 720045, Бишкек шаары, Ялта көчөсү 114
Тел.: (+996 312) 36-92-50
e-mail: maxprint@mail.ru